

5. Повякель Н.І. Психологічні умови професійного розвитку мислення та конкурентоспроможність сучасного фахівця з практичної і прикладної психології / Н.І. Повякель // Актуальні проблеми психології. – К. : Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2002. – Т. 1.: Соціальна психологія. – Ч. 6. – С. 284–288.

6. Розенсон И.А. Основы теории дизайна / И.А. Розенсон. – Питер, 2006. – 224 с.

7. Телегина Э.Д. Воспитание творческой личности в современных социальных условиях / Э.Д. Телегина // Мир психологии. – 1998. – № 3. – С. 181–189.

8. Якиманская И.С. Развитие пространственного мышления школьников / И.С. Якиманская. – М., 1980. – 240 с.

ДЗУНДЗА А.І.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ЗАГАЛ ЯК ЦІЛІСНИЙ СУБ'ЄКТ І НОСІЙ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Наразі перед педагогічною освітою постала гостра проблема підготовки учителя, здатного вільно орієнтуватися в сучасних суспільних реаліях, глибоко розуміти особливості розвитку світової культури. Освіта все більше повертається обличчям до людини як до найвищої соціальної й культурної цінності. Як відомо, чим масштабнішим є завдання, тим масштабнішим повинен бути суб'єкт, готовий до його виконання. Тому ми вважаємо за доцільне проблему підвищення професійної педагогічної культури спрямовувати не на окремого фахівця, а на педагогічний загал як на цілісну корпоративну спільноту.

Мета статті – довести, що лише в межах професійної педагогічної групової єдності відбувається формування й повноцінний розвиток професійної свідомості та самосвідомості, спеціальних нормативів, законів моральності, правил корпоративних відносин, системи культурних цінностей. Професійний педагогічний загал є потужним носієм не тільки професійного, а й загальнокультурного світогляду.

Витоки такого підходу знаходимо в науково-педагогічному доробку вчених минулих століть. Питання про необхідність культурологічної спрямованості педагогічної освіти як системної цілісності в нашій країні було порушене ще в кінці ХІХ ст. Для задоволення потреби в підготовці “учителів гімназій і підвищення їхньої професійної культури”, що зростала, в 1830-ті рр. майже при всіх університетах створено кафедри педагогіки. У 1834 р. з Київського університету виокремлено педагогічний інститут. Разом з тим педагогічна спільнота становить окрему професійну групу, діяльність якої спрямована саме на особистість людини. У рамках класичного університету, на думку П. Каптерева, вчительській спеціалізації бракувало досить важливого елемента – глибокого знання людської особистості в широкому культурному контексті, яке є основою педагогічної діяльності. Об'єктом вивчення, предметом дослідження в педагогічному університеті має бути особистість людини, а не предметна сфера, яка властива більше класичному університету.

Як відомо, після жовтневих подій 1917 р. кадровий потенціал педагогічної школи був майже знищений. За даними 1918 р. 80% учителів не мали спеціальної освіти. Соціальна політика, спрямована на створення пріоритетів вихідцям із селян і робітників, знайшла своє втілення в появі у 1919 р. системи “робочих

факультетів”. У роки першої п’ятирічки розпочалося бурхливе зростання таких навчальних закладів, однак вони не відповідали матеріально-технічним, фінансовим, науково-педагогічним можливостям суспільства й перевищували його реальні потреби у фахівцях. Ці події завжди великої шкоди науково-педагогічній спільноті в Україні.

У другій половині ХХ ст. педагогічний загал відвоював професійні позиції, але в педагогічній освіті намітилася тенденція підготовки переважно фахівця – учителя з того чи іншого предмета, який знає “свій предмет”, без широкого усвідомлення загального соціокультурного контексту освіти. Надмірна професіоналізація підготовки вчителів у педагогічних ВНЗ, з одного боку, була результатом падіння загальнокультурного рівня самих працівників педвузів; з іншого – привела до подальшого падіння загальнокультурного рівня студентів і нових поколінь учителів.

Лише завдяки загальним велетенським зусиллям педагогічного загалу України наразі відбуваються процеси, в яких, на противагу професіоналізації педагогічної освіти, все активніше здійснюється деідеологізація змісту й гуманізація педагогічної освіти, в яких на перший план замість завдання підготовки фахівців у визначеній предметній сфері висувається завдання підвищення культурного рівня педагогічних кадрів у напрямі найповнішого задоволення духовних потреб суспільства на освітні послуги високої якості. Зауважимо, що особливості сучасної педагогічної освіти зумовлені низкою історико-культурних тенденцій, які чітко позначилися на рубежі ХХ–ХХІ ст.: зростання значущості людського фактора в усіх сферах громадського життя, перетворення системи освіти на базис суспільного розвитку, входження людства в нову інформаційно-технологічну епоху, коли здатність кожної людини до саморозвитку є умовою творчості суспільства, прагнення до охоплення системою освіти усе більш тривалого відрізка життя людини.

Останнім часом педагогічна думка спрямована в бік культурологічного аналізу професійної діяльності. На думку Є. Гусинського, сьогодні об’єкт освіти визначається як спеціально організована взаємодія особистості з культурою, яка здійснюється в рамках системи освіти, а предмет – як система заходів, що організують і впорядковують цю взаємодію. Однак усередині самої системи освіти відбувається взаємодія таких надскладних, природних систем, як особистість і культура [1].

Поняття професійної культури педагогічної спільноти, групи, корпорації уже досить давно включено в теорію і практику наукових досліджень, учені визнають важливість формування педагогічної культури для ефективної педагогічної співпраці. Історично проблему формування педагогічної культури пов’язували з визначенням вимог до вчителя. Так, Я. Коменський стверджував, що “душею всього педагогічного процесу є учитель, важливіше і шляхетніше від посади вчителя немає під сонцем”. У процесі навчання учитель, на думку Я. Коменського, повинен, насамперед, викликати інтерес і увагу учнів до виконання завдань уроку, потім показати й пояснити матеріал, організувати роботу над книгою, вислухати відповіді учнів, зробити зауваження та вказівки, вести контроль над засвоєнням знань тощо [4]. Це були перші в історії педагогіки рекомендації з культури ведення уроку.

Не використовуючи термін “педагогічна культура професійної групи”, А. Дистервег, на наш погляд, розкриває її сутність: справжнє навчання, на його думку, повинно поєднувати учительський колектив через любов до учительської праці й суб’єкта педагогічного впливу; наявність розвинених пізнавальних здібностей, глибокі знання навчального матеріалу, його змісту, форми, сутності, а також методів викладання [2]. А. Дистервег зазначав, що неможливо дати іншому те, чого не маєш сам, і неможливо розвивати, виховувати й освічувати інших, якщо ти сам нерозвинений, невихований і неосвічений [2]. На наш погляд, це – один з перших глибоких роздумів про сутність професійної культури педагогів.

Принципи культуродоцільності у вихованні учнівського й учительського колективів набули подальшого розвитку в дослідженнях О. Герцена, М. Добролюбова, Г. Сковороди. Їх головна ідея, полягає в тому, що вчитель повинен з повагою ставитися до учнів, до колег, оскільки, тільки поважаючи будь-яку особистість, можна виховати людину, яка з повагою ставиться до інших. Важливу роль особистості вчителя в “організмі навчального закладу” підкреслював К. Ушинський. Він вважав необхідними якостями педагога високу моральність, освіченість, любов до своєї справи, зацікавленість у вдосконаленні своїх знань: “У вихованні все повинно ґрунтуватися на особистості вихователя... Ніякі устами і програми, ніякий штучний організм навчального закладу, яким би поміркованим він не був, не може замінити особистості в справі виховання” [10].

В працях К. Ушинського прямо не обґрунтовано термін “педагогічна культура професійної групи”, але цього вченого цілком можна вважати одним із засновників теорії культурних засад педагогічної діяльності як системної цілісності. На думку В. Сластьоніна, саме К. Ушинський започаткував “стратегію сучасної культуродоцільної педагогіки”, в основу якої покладено “розвиток і саморозвиток особистості вчителя, здатність вільно орієнтуватися в складних соціокультурних обставинах”. Це втілено у принциповій спрямованості змісту і форм навчального процесу на становлення “духовно розвинутої, культурної особистості, яка володіє ціннісним гуманістичним світосприйняттям, активно реалізує свої творчі сили і здібності в професійному педагогічному колективі” [7].

Ще чіткіше виклав вимоги до професійної педагогічної культури Л. Толстой: “... виховний елемент полягає не тільки у викладанні наук, а й у любові вчителя до своєї науки й у любовній передачі її від учителя до учня” [9]. Близькі до цих позицій орієнтири, викладені Х. Чеботаревим для професійної групи у книзі “Слово про способи і шляхи, які ведуть до освіченості”. Він писав, що “варто заздрити тим, у кого вчителі й наставники обдаровані здібностями бути не суворими, але ласкавими і прихильними, самі вправні в тому, чому намагаються вчити інших, ясно і виразно можуть тлумачити ту науку, яку викладають, мають твердий намір не тільки навчати, але й виховувати”. У працях П. Лесгафта наголошено на тому, що “педагогічна діяльність дуже тяжка,... вона вимагає витриманої, інтелігентної людини, яка ідейно, з любов’ю послуговується своїй справі”; найважливіше, “щоб учитель розумів дитину”, умів “володіти собою, бути стриманим і завжди визнавати першість особистості іншої людини при спілкуванні з нею” [6].

Значний внесок у вивчення проблеми культурного спрямування професійної педагогічної діяльності зробив В. Сухомлинський, який пропонував звертати увагу на те, як визначається й досягається культурна мета уроку, “чи вчаться діти вчитися”, як учитель активізує мислення учнів. Підкреслюючи важливість підготовки вчителя до уроку, він писав: “Урок – це дзеркало загальної педагогічної культури вчителя, вимірник його інтелектуального багатства, показник його кругозору, ерудиції” [8]. В. Сухомлинський підкреслював, що пізнати та зрозуміти дитину можна лише тоді, коли постійно збагачується педагогічна культура вчителя [8]. Остання, на його думку, складається не тільки з глибокого знання свого предмета, а й з широкого кругозору, системи методів вивчення особистості дитини, мовної культури вчителя, його моральних якостей, уміння звертатися “до розуму і серця вихованця”, і, звісно, з любові до дітей і педагогічної мудрості, під якою він розумів “уміння постійно збуджувати в юному серці бажання бути гарним, стати сьогодні кращим, ніж учора, почуття поваги до самого себе”.

Методологічний компонент у структуру професійної педагогічної культури внесли В. Крутецький, Н. Левітов, І. Прокопенко та інші. Вчені ґрунтовно досліджують якості учителя, які надають можливості “успішно розробляти методи передачі учням знань і навичок на основі розуміння загальних закономірностей навчання й виховання”. В. Крутецький доводить, що здатність вдало передавати навчальний матеріал залежить від трьох умов: 1) від психофізіологічних особливостей учня; 2) від побудови навчального матеріалу; 3) від методів навчання. Для першої умови необхідна здатність розуміти учня. Для другої і третьої умови потрібні правильна оцінка навчального матеріалу з погляду можливості сприйняття його учнем, вдала реконструкція цього матеріалу відповідно до рівня розвитку дитини. Тому до педагогічних здібностей В. Крутецький відносить “здатність пояснювати”, “мовну грамотність” і “академічні здібності”, тобто ерудицію вчителя, обґрунтованість його знань, широту його розумового кругозору [5].

Педагогічна культура викладача, на думку І. Ісаєва, виступає складовою педагогічної культури як суспільного явища. Носіями педагогічної культури є люди, які займаються виховною практикою як на професійному, так і непрофесійному рівнях. Носіями ж професійно-педагогічної культури є люди, покликані здійснювати педагогічну працю, складовими якої є педагогічна діяльність, педагогічне спілкування й особистість як суб’єкт діяльності і спілкування, на професійному рівні [3]. Поняття “професійно-педагогічна культура” визначене І. Ісаєвим як міра і спосіб творчої самореалізації особистості викладача в різноманітних видах педагогічної діяльності й спілкування, спрямованих на освоєння, передачу й створення педагогічних цінностей і технологій [3]. У процесі формування професійної культури педагогічного загалу учений виділяє одну з головних тенденцій – розкриття залежності формування професійно-педагогічної культури від рівня розвитку професійної свободи особистості, її творчої самореалізації в педагогічній діяльності, у виборі стратегії й тактики навчання. У підході І. Ісаєва ця тенденція знаходить своє практичне вираження в реалізації таких принципів як принцип індивідуалізації й диференціації формування педагогічної культури; професійно-педагогічної спрямованості цілісного педагогічного процесу; суперечливої єдності наукової й педагогічної діяльності [3].

Серед психолого-педагогічних умов формування професійної культури педагогічного співтовариства, виділених І. Ісаєвим, найбільш значущими ми вважаємо формування індивідуально-творчої концепції професійно-педагогічної діяльності; формування інноваційного середовища та включення викладачів у процес проектування, розробки й упровадження педагогічних нововведень; реалізацію варіативних форм підвищення професійно-педагогічної культури, орієнтованих на розвиток педагогічної свідомості й самосвідомості, педагогічного мислення та рефлексії, педагогічних здібностей і умінь [3].

У низці науково-педагогічних досліджень обґрунтовано тотожність понять “педагогічна майстерність” і “педагогічна культура”. Так, В. Крутецький визначає майстерність як “синтез наукових знань, умінь і навичок педагогічного мистецтва й особистих якостей учителя” [5]. В. Сластьонін відзначає, що лише високий рівень розвитку спеціальних професійних умінь визначає майстерність [7]. На нашу думку, педагогічна майстерність – лише один з проявів педагогічної культури, який пов’язаний з рівнем оволодіння спеціальними уміннями й навичками. Залежно від рівня розвитку педагогічної діяльності можна говорити про майстерність педагога, через яку виявляється педагогічна культура професійної спільноти.

Висновки. Проаналізувавши науково-педагогічну літературу з дослідження культурних засад професійної педагогічної діяльності, можна виділити основні характерні ознаки, через які професійний педагогічний загал стає цілісним суб’єктом і носієм професійної культури. По-перше, тільки на рівні професійної групової єдності можна фіксувати створення можливостей для реалізації індивідуальних сутнісних сил особистості кожного педагога. Професійна педагогічна спільнота здатна продукувати систему культурних цінностей, притаманних саме педагогічній діяльності, які так чи інакше відрізняються від цінностей, створених іншими професійними спільнотами. У середовищі педагогічної корпоративної групи формуються спеціальні нормативи, закони моральності, правила корпоративних відносин. Безумовно, тільки в середовищі професійного педагогічного співтовариства відбувається формування та повноцінний розвиток професійної свідомості й самосвідомості. Важливо те, що професійна педагогічна група є носієм особливого, властивого тільки їй типу й стилю професійного мислення. Належність індивіда до тієї чи іншої професійної групи неминує впливає на його естетичне, моральне, духовне ставлення до дійсності. На наш погляд, належність до професійної педагогічної групи справляє найсильніший вплив на загальнокультурне сприйняття дійсності її членів. Тому професійний педагогічний загал є потужним носієм не тільки професійного, а й загальнокультурного світогляду. Наявність вищеназваних ознак ми вважаємо достатньою підставою для визначення педагогічного професійного загалу як цілісного суб’єкта та носія педагогічної культури.

Література

1. Гусинский Э.Н. Построение теории образования на основе междисциплинарного системного подхода / Э.Н. Гусинский. – М., 1994. – 184 с.
2. Дистервег А. Чего должен учитель остерегаться и чего всегда придерживается? / А. Дистервег // Избранные педагогические сочинения : пер. с нем. – М., 1956. – 374 с.

3. Исаев И.Ф. Культурологический подход к исследованию педагогической деятельности / И.Ф. Исаев // Педагогическое образование XXI века. – М., 1994. – С. 36–40.
4. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения / Я.А. Коменский. – М., 1982.– 656 с.
5. Крутецкий В.А. Педагогические способности как профессионально значимые качества личности / В.А. Крутецкий // Формирование социально-активной личности учителя. – М., 1983. – С. 36–46.
6. Лесгафт П.Ф. Избранные педагогические сочинения / П.Ф. Лесгафт. – М., 1988. – 397 с.
7. Слостенин В.А. Формирование профессиональной культуры учителя / В.А. Слостенин. – М., 1993.
8. Сухомлинский В.А. Педагогический коллектив средней школы / В.А. Сухомлинский. – М., 1958. – 207 с.
9. Толстой Л.Н. Педагогические сочинения / Л.Н. Толстой. – М., 1989. – 544 с.
10. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения / К.Д. Ушинский. – М. : Учпедгиз, 1945. – Т. II. – 263 с.

ДРОГАЙЦЕВ О.І.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ І ПРОФЕСІОНАЛІЗМ – ГОЛОВНІ ЧИННИКИ СУБ'ЄКТНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У сучасному освітньому просторі мета підготовки професійно-компетентних спеціалістів для різних галузей людської діяльності набуває особливої актуальності. Професійно-компетентний спеціаліст має сам ставити цілі своєї діяльності, визначати шляхи й засоби її досягнення, відповідати за наслідки її реалізації. Дж. Равен стверджує: “Суспільство потребує нових переконань та сподівань. Але їх не можна розвивати безвідносно до особистих систем цінностей, і система освіти, шкільної та соціальної, повинна це врахувати. Ті, хто зацікавлений у розвитку компетентності, повинні допомогти людям замислитися над тим, як повинні функціонувати організації та як вони функціонують насправді, замислитися над своєю роллю й над роллю інших людей у суспільстві” [1].

Мета статті – схарактеризувати ідею модернізації освіти на компетентнісних засадах з урахуванням інноваційного мислення при вирішенні конкретних навчально-виховних питань.

Безумовно, без якісної підготовки фахівців неможливі інновації, соціально-економічні та соціокультурний розвиток суспільства. В Законах України “Про освіту” і “Про вищу освіту”, Державній національній програмі “Освіта” (Україна XXI ст.) окреслено основні принципи її розбудови: гуманітаризація та демократизація освіти; пріоритетність загальнолюдських цінностей; створення умов для повної реалізації всебічного розвитку кожної людини та визначені найважливіші завдання та вимоги до рівня професійної підготовки майбутніх фахівців [2]. В контексті модернізації змісту освіти в цілому завданнями професійної освіти є підготовка кваліфікованого працівника відповідного рівня, конкурентоспроможного на ринку праці, компетентного, відповідального, що не тільки добре володіє своєю професією, але й орієнтується в суміжних галузях діяльності, здатного до ефективної роботи за спеціальністю на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності. До того ж розвиток вищої освіти України в контексті Болонського